

hozathassék, elhatározták egyértelműen azt is, hogy február 9-én minden városban és minden véghelyen, úgy a király, mint a fejedelem birodalmában mindenütt ügylövéssekkel hirdettessék a népnek azon örömdes tény, hogy a béke teljesen helyreállott.

Nem maradt egyéb hátra, mint hogy a követek egymástól és a fejedelemtől elbucsúzzanak, a mi február 4-én a fejedelemmel rendezett ünnepélyes lakoma után meg is történt. A kiállított hivatalos iratok február 5-én még egyszer felolvastattak és mind két részről aláírtak; és miután a fejedelmi követek még arra kérték volna ő felségét követei által, hogy Nádasdy Ferencz tiltassék el az evang. papok üldözésétől; továbbá, hogy a Balassa árvák a diploma szerint kielégíttessenek; az Osztróithok pedig Bán Jánost ne zaklassák; február 6-án a király követei Eperjesre, a fejedelem pedig Sárospatakra utaztak.

Igy végződött az eperjesi tanácskozmány. Az örömlövészek eldördültek mindenfelé; de fájdalom, azok sok helyen nem annyira a béke-óhajtók örömdét, mint inkább az egyes nyakas főurak és papok által okozott üldözések megújulását hirdették.

ROSZTIZLAW

GALICZIAI HERCZEG,

IV. BÉLA MAGYAR KIRÁLYNAK VEJE.

WENZEL GUSZTÁV

R. TAGTÓL.

(Olvasatott a M. T. Akadémia II. osztálynak 1887. máj. 9-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1887.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADÉMIA.

Hazánk XIII. századi történetének egyik legérdekesebb személye Ratiszló vagyis Rosztizlaw, IV. Béla királynak veje, kit történelmünk külföldi »*Dux Galiciae*»-nek neveznek, s habár a hozzánk szomszéd (Cseh-, Lengyel- és Orosz-) országok történetirői őt már régen önálló vizsgálódások tárgyává tették, a mi történeti irodalmunkban tüzetesen méltatva még nem volt. Úgy vélem tehát, hogy hazai történelmünknek némi szolgálatot teszek, ha a Rosztizlaw személyére, sorsára és működésére vonatkozó, korunkra jutott adatokat egybefoglalom, s néhány szót mondok azon jelentőségről, melylyel a magyar történelemben bir. Fejzegetésem négy szakra oszlik; úgy, hogy I. Rosztizlaw eredetéről és azon tetteiről fogok szólni, melyek a Magyarország történetében való fellépése előtti időbe esnek; II. Magyarországi szerepléséről; III. Jelentőségéről Magyarország történetében; és IV. Családi viszonyairól.

I.

A magyar történetirők Rosztizlaw személyére csak a XVIII. század óta kezdnek némi figyelmet fordítani. Timon Sámuel volt az első, ki Maesó vidékéről,¹⁾ s más helyen Galicziáról és Lodomeriáról²⁾ szólván, mind két alkalommal Ratiszlóra is vonatkozik. Ehhez járul az a körülmény, hogy Rosztizlaw leánya Kunegunda II. Otakár cseh királynak neje volt; a mit a cseh, és a mennyiben a cseh királyok Lengyelországra is befolytak, a lengyel történetirők is tekintetbe vettek. Azon kérdésre nézve mindazonáltal, hogy Ratiszló milyen eredetű volt? — a nézetek eltértek egymástól. Mert míg Engel János Keresztély galicziai történetének első kiadásá-

¹⁾ *Imago novae Hungariae*. Kassa, 1734. IV. fejezet.

²⁾ U. o. XIII. fejezet.

ban őt szerb eredetűnek állította,¹⁾ mely nézettől egyőbiránt későbbben elállt; — Cornides Dániel őt származására nézve bolgárnak tartotta;²⁾ s később, mikor a »*Dux Galliciae*« elnevezés azon nézethez vezetett, hogy a mi Ratiszlónk orosz volt, és pedig fejedelmi származású, kinek tulajdonképi neve Rosztizlaw, új nehézségek támadtak. Mert az orosz történelemnek híres moszkvai tanára Pogodin Mihály a Wladimirovics Jaroszlav halálától (megh. 1054.) a mongolok hatalmának megállapításaig (1240.) idő szerint fennállt, hol 6, hol 7, s hol 8 és illetve 10 u. n. osztályfejedelemségen a fejedelmi személyek számát 300 körül határozta meg, úgy hogy ezek közül 23-nak a neve »Rosztizlaw« volt, és pedig 4-nek Msztizlovics Rosztizlaw,³⁾ úgy hogy ezek közt a mi Ratiszlónkra reá ismerni nem épen könnyű feladat. S így Engel is galicziai történetének második kiadásában Ratiszlót szintén csakugyan »Msztizlovics Rosztizlaw«-nak tartotta, s ugyanazon nevű »Msztizlovics Rosztizlaw« unokájának, ki egykor Kálmán galicziai király, II. Endre magyar király fiának hű embere volt;⁴⁾ — s ezt a legtöbb újabb magyar és cseh történetíró is követte.⁵⁾ Vagy fél század óta mindazonáltal Orosz-

¹⁾ Geschichte von Halitsch und Wladimir bis 1772. II. köt. Bécs, 1792. 8. l.

²⁾ Cornides »De Radislao Duce Galliciae« kéziratban hagyott hátra egy értekezést, melyet Engel galicziai történetének második kiadásánál használt, s melyből Cornidesnek Rosztizló származására vonatkozó nézetét szó szerint közli. (Engel J. K. Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Cosaken, sowie der Königreiche Halitsch und Wladimir. Hala, 1796. 560. és 561. ll.)

³⁾ Izszejedovanija, zamjeszanija i lokcij o Ruszkoi isztorij. IV. k. Moszkau, 1855. XI—XX. ll.

⁴⁾ Id. m. 560. l.

⁵⁾ Szalay László kivételével, ki az újabb kutatások eredményét követvén, Danielt galicziai fejedelmet Romanovicsnak és Rosztizlawot a csernigov orosz fejedelem fiának nevezi (Magyarorsz. tört. II. k. Lépese, 1852. 28. és 57. ll.). Hogy mily nagy a tájékozatlanság előkelő idegen történetíróknál is Rosztizlaw eredetére nézve, azt többi közt p. o. Lorentz Ottokár munkájában látjuk (Deutsche Geschichte im 13. und 14. Jahrhundert. I. köt. Bécs, 1863. 108. l.), hol Rosztizlaw Romanovics Daniellel összeavartatván, Danielnak fia Roman IV. Béla unokájának mondatik (»Bela's Enkel Roman von Reussen«). — Sőt Meiller Endre »Regesten

országban, az orosz krónikás évkönyveknek (Ijetopisz) teljesebb és tökéletesebb kiadása, és szorgalmasabb áttanulmányozása alapján általában már azon nézet fogadtatott el, hogy a magyarországi Rosztizlaw nem a román-msztizlavicsi, hanem a wszelowod-olgovicsi ágból származott, s Mihály egykor csernigovi fejedelemnek fia volt,¹⁾ ki a mogoloknál vértanúhalált szenvedvén, Oroszországban a görög-keleti egyház által szentnek tiszteltetik, s a kiewi és galicziai fejedelemségek történetében is nevezetes.

A magyar történelem szempontjából nem lehet itt feladatomban Rosztizlaw állásáról és tetteiről, mielőtt Magyarországon fellépett, tüzetesen szólni. Palaczký Ferencz, ki Rosztizlaw személyét általánosabb felfogás szerint vette szemügyre, előbbi életviszonyait és eseményeit e tekintetben is fejtegette.²⁾ Én csak Galiczia állását említem fel II. Endre és IV. Béla magyar királyok főhatalma, és Kálmán galicziai király uralkodása alatt. Különös súlyt fektetek azonban az ottani orosz fejedelmek (knjézek), és főurak (bojarok, boërok) folytonos pártoskodásaira és surlódásaira, s névszerint a Romanovics és a csernigovi Olgovics fejedelmi ágból való knjézek küzdelmeire. Ki kell emelnem a mogolok hatalmának ide terjedését is, kik t. i. azután, hogy a Kalka melletti ütközetben (1224.) az orosz fejedelmek erejét megtörték, 1241-ben Magyarországot is elárasztották. S ezek azon események, melyek Rosztizlaw helyzetét jellemzik s őt arra birták, hogy Magyarországra jőjjön, s itt második hazáját találta.

zur Geschichte der Markgrafen und Herzöge Österreichs aus dem Hause Babenberg (Bécs, 1850.)« szerint IV-dik Béla unokaöccse lett volna (»Roman Herzog von Reussen, Nefte König Bela's IV. von Ungarn«; a nemzedéktáblán.)

¹⁾ Ezen nézet először a »Nik. Arcybysew, powjesztwowanie o Roszkoi« című munkában lett kimondva (Moszkau, 1837.), s azóta az orosz történeti irodalomban általános elfogadásra talált.

²⁾ O Ruském knjézi Rostizlawowi (a cseh Múzeum folyóiratában (Časopis) 1842. I. köt. 23—41. ll.; orosz fordításban Bodjanszki O. által, a moszkvai egyetem történelmi és archaeologiai társasága »Cstenje«-ben Moszkau, 1840., a materialij inoszttranije osztályában 2—16. ll.)

II.

Az orosz évkönyvek t. i. számos tudósítást tartalmaznak arról, hogy a pártviszályok alatt s még inkább a mogulok elől a *ruthenek* (kis oroszok) földjéről nemcsak egyes fejedelmi személyek, hanem több főúri és közönséges ember is Magyar-, Lengyel- és Németországba menekült. S ilyen menekülésekre találunk a tatárjárás előtti időben szintúgy, mint a tatárjárás ideje alatt; és pedig mind a *Romanovicsok*, mind az *Olgovicsok* részéről.

A Romanovicsok közül leginkább Dániel érdemel figyelmet, ki a magyar krónikákban »*Dux Ruthenorum*«-nak nevezetik, s ugyanazoknak tanúsága szerint, IV. Béla király koronáztatása alkalmával (1237.), a királynak, mint főúrnak paripáját kantáránál vezette.¹⁾

Az Olgovicsok közül legnevezetesebb *Rosztizlaw*, kinek anyja az említett Dánielnek nővére volt. Orosz tudósítások szerint atyjával Mihálylyal először 1240-ben volt Magyarországon, s már ezen időben kérte Béla király leányának Annának kezét, mely tőle akkor még megtagadtatott. Az ezután 1241-ben bekövetkezett tatárjárás mindazonáltal a viszonyokat annyira megváltoztatta, hogy — mikor Rosztizlaw 1243-ben ismét Magyarországra jött — Anna kezét már elnyerte,²⁾ sőt hogy — minden jelenségek után ítélve — ezen alkalommal Béla király az időközben a Sajó melletti ütközetben kapott sebek folytán elhalt öcsese Kálmán elhunytá után megüresedett Galicziát neki szánta, s hogy miután ennek birtokát elfoglalni képes nem volt, Magyarországon maradt, s

¹⁾ »Daniele Duce Ruthenorum equum suum ante ipsum summa cum reverentia ducente.« Bécsi képes krónika (kiad. Mátyás. Pécselt, 1883. 223. l.); — budai krónika (kiad. Podhraczký. Buda, 1838. 198. l.) Thuróczy krónikonja. II. r. 74. fejt.

²⁾ Több leánya közül Konstantiát Leónak, Danielt galicziai király fiának s Honát Boleszló lengyel hercegnek adta nőül. Leányainak ezen házasságaira vonatkozólag IV. Béla 1256-ban ezeket írja IV. Inceze pápának: »Nos — — propter bonum Christianitatis Maiestatem Regiam humiliando duas filias nostras duobus Ducibus Ruthenorum dedimus in uxores. — — Amplius filio nostro primogenito Cumanam quamdam thoro coniunximus maritali.« Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 2. r. 220. l. Theiner Ág. Vetera Monumenta histor. Hung. sacr. III. I. köt. 231. l.

új hazájában, mint ipja Béla királynak az ország restaurációjában segéde igen érdekes és üdvös tevékenységet fejtett ki.

Rosztizlaw ezen tevékenységének — a Galiczia elfoglalására fordított igyekezeteken kívül — legalább még három irányát lehet megkülönböztetni, úgy, hogy Magyarországon történetének négy irányát kell szemügyre vennünk.

1. Első helyen galicziai viszonyait kell kiemelniünk. Galiczia főurai és lakosai ugyanis ezen időben hű ragaszkodással viseltettek Magyarországhoz; ez pedig számukra kezdetben a mogul pusztítás alkalmával menhelyül szolgált, s később — mikor a mogulok irányába már bizonyos »modus vivendi«-t találtak — hazájok új rendezésében is nyújtott segítséget. A régi pártoskodás mindazonáltal ekkor sem szűnt meg, s névszerint a Romanovicsok és az Olgovicsoknak a főhatalom utáni törekvése most is zavarta a közbékességet. Így történt, hogy mikor IV. Béla király vejét Rosztizlawot 1243-ben Galiczia birtokbavételénél segíteni akarván, vele Lőrincz mester vezérlete alatt magyar sereget is küldött, ebben őt Dániel, ki a mogul pusztítás alatt a lengyeleknél, morváknál és németeknél talált volt menedéket, megelőzte, s mikor Rosztizlaw megérkezett, Galicziát már elfoglalva bírta, és oly sikerrel védte, hogy Rosztizlaw visszavonulni volt kénytelen, miután előbb Jaroszlav vára alatt, azután pedig nyílt mezőségen (»sub castro Iroszlo« és »campestre praelium«-ban) ütközetet vesztett, hol maga Lőrincz is súlyosan megsebesült.¹⁾ Úgy látszik azonban, hogy ezen ellenállás IV. Béla király és Dániel közt tartós egyenetlenséget nem vont maga után. Mert már 1246-ben a bécsűjhelyi ütközetet Frigyes ausztriai herceg ellen — mint más alkalommal kimutattam — épen a galicziai csapatok döntötték el, s Béla abban is megnyugodott, hogy Rosztizlaw mellőzésével a magyar király főúri hatalma alatt Dániel legyen galicziai király, Rosztizlaw pedig Magyarországon másképen kármentesíttessék. S így Dániel, valamint előbb, úgy azután is hódolt a magyar király főhatalmának s felszólítására seregéhez fegyveres csapatokat állí-

¹⁾ Timon Samu, Imago novae Hungariae XIII. fejt. — Fejér, Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 1. r. 396. l. és 3. r. 197. l. — V. ö. Fejér id. m. IV. köt. 1. r. 389. l., IV. köt. 2. r. 32. és 65. l.

tott; ¹⁾ sőt fia Leo számára Béla király Konstantia nevű leányának kezét is megnyerte.

2. A tatárjárás lezajlása után a babenbergi Frigyes ausztriai herceg elleni háború és annak következményei voltak az a tér, melyen Rosztizlaw Magyarország történelmében szerepelt.

A fontos eseményeknek egész láncolata tűnik fel szemünk előtt, kezdve az ausztriai herceg által a magyar királyon elkövetett méltatlanságoktól a herceg haláláig, s ezután a IV. Béla és II. Otakár cseh király közt kötött békekesség. Rosztizlaw ezen eseményekben a főszerepet ugyan nem játszotta, s azért az ausztriai-stájer combinatióról, és az abból fejlődött magyar-cseh háborúról, részletesen szólnom sem látszik szükségesnek. Annyi része azonban ezekben is volt, hogy azokból néhány nevezetesebb pontot mégis röviden ki kell emelnem.

Azt, hogy a bécs-újhelyi ütközetben, hol Frigyes herceg elesett (1236. július 15.) Rosztizlaw a magyar seregnek vagy legalább előcsapatának vezére volt, már más alkalommal ki mutattam. ²⁾

A Frigyes herceg halála s az 1254-ki magyar-cseh békekötés közt lefolyt eseményekben, melyek következtében Stájerország Magyarországhoz annectáltatott, Dániel galicziai király IV. Béla magyar királyt erőlyesen segítette, s neki kivált 1253-ban tett fontos szolgálatokat. Ennek elismerésül Béla király is Dánielnek viszont két fiát, és nevezetesen Leót saját leányával Konstantiával, Románt pedig Frigyes herceg unokahugával Gertruddal házassította össze, ki magát a magyar király védelme alá adta s neki örökösödési igényeit is átengedte volt. Az 1254-ki békekötés által Béla és Otakár királyok az ausztriai herceg örökségében osztozkodtak; úgy hogy Bélának Stájerország, Otakárnak pedig az ausztriai hercegség jutott osztályrészül. Oly tudósítás mindazonáltal, melyből

¹⁾ Szaraniewicz Izidor, Die Hypatios-Chronik. Lemberg, 1872. 40. sk. II.

²⁾ Wenzel Gusztáv, Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. Budapest, 1884. 16. sk. II.

következtetni lehetne, hogy ezen eseményekben Rosztizlaw is nevezetesebb részt vett volna, nem jutott korunkra.

A később Magyar- és Csehország közt megújult ellenségeskedések Rosztizlaw személyére és családjára nézve már fontosabbak voltak; s főleg a kroiszenbrunni ütközet után (1260. július 12.). A galicziaiak — valamint 1253-ban — úgy itt is Daniel királyuk és fia Leo alatt ismét IV. Béla seregének képezték tekintélyes részét; azonban Rosztizlaw is Macsó és Bulgária fegyveres népeinek élén vett részt a csatában. ¹⁾

Azon homály mellett, melyben a jelzett háború számos részletei még ma is vannak, a magyar és cseh béketárgyalásokra nézve, melyeknek praeliminareit 1260. augusztus havában Pozsonyban állapították meg, melyek azonban csak 1261. márczius hó 31-én vezettek a béke formaszertű megkötéséhez, a véletlen, tárgyunk tekintetében, néhány érdekes tudósítást tartott fenn. Ezek szerint ugyanis márczius havában Béla magyar király nejével Mária királynéval, s két fia István és Béla, valamint a király kíséretében három alkirály, t. i. Galiczia, Macsó és Szerbia királyai, ²⁾ és névszerint Rosztizlaw, nejével Anna hercegnéasszonnyal és leányával Kunegundával,

¹⁾ Ottokár király 1260. október 8-án IV. Sándor pápához irván, ezt emeli ki: »innumeram multitudinem inhumanorum hominum Cumanorum, Ungarorum et diversorum Sclavorum, Sicularum quoque et Wallachorum, Bezeniorum et Ismahelitarum, Scismaticorum etiam, utpote Graecorum, Bulgarorum, Rusciensium et Bosniensium,« — kik IV. Béla seregében harcoltak. Emler József, Regesta Bohemiae et Moraviae. II. köt. Prága, 1882. 103. l. — A görögök és bolgárok nyilván Rosztizlaw fegyveresei voltak.

²⁾ IV. Béla királyon kívül az ottani vendégségben részt vettek:

»Seiner Sunne warn zwen da
Stephan und Wela
Die do gechrönet sassen,
Vnd der Kunig von Rassen (Reussen = Galicia)
Vnd der Kunig von Matschau (Macsó)
(Desselben Hausfrau
Waz an vnderwind
Kunig Welans Chind)
Vnd der Kunig von Sirvey stb.

Hornecki Ottokár verses krónikája, Pex Jeromosnál, Scriptorum rerum Austriacarum, III. köt. Regensburg, 1745. 81. l.

ki korának egyik leghíresebb szépsége volt,¹⁾ érkeztek Bécsbe. A békesség tehát Rosztizlaw részvétele mellett kötött meg. A mi azonban bennünket különösen érdekel, az azon körülmény, hogy Otakár ezen alkalommal ismerkedett meg Kunegundával s megkérte és meg is nyerte kezét azonnal. A házasság 1261. október 25-én kötött meg, s kezdete volt azon szorosabb viszonynak, melyben Magyarország Csehországgal az Anjou királyok uralkodásáig állt.

Mikor azután Stájerország az 1261-diki béke után ismét elveszett, s ennek folytán IV. Béla és fia István közt egyenetlenségek támadtak, melyek apa és fiú közt háborúhoz is vezettek, igen természetes, hogy a királyi család tagjai ebben közönbösek nem maradhattak. Kétségtelen ugyan, hogy Rosztizlaw mindig apjának részén állott; úgy látszik azonban, hogy fia Mihály akkor István ifjabb király pártját fogta. Különben nem volna érthető, hogy 1262-ben az atyjával kötött első békekötésébe miért foglalta István unokaöccsét Mihályt is.¹⁾ Később azonban Rosztizlaw családjának minden tagja tántoríthatatlan híve maradt Bélának, mit azon ellenséges indulat is elegendőképen bizonyít, melylyel Rosztizlawnak 1263-ban bekövetkezett halála után a heves és szenvedélyes István annak hátrahagyott családja és névszerint fia Mihály irányában viseltetett.

3. Nem csekélyebb fontossággal, mint IV. Béla ausztriai és cseh háborúiban bírt Rosztizlaw szereplése az ország déli részeiben, s névszerint Macsó vidéke történetében és Bulgária viszonyaiban.

Ennek kellő felfogásához főleg azt kell tekintetbe vennünk, hogy noha Szlavonia, Horvátország, Bosznia és Szerbia

¹⁾ » — — zu derselben Stund
Kunig Welans Tochter von Maschkau
Het ein Kind in solcher schaw
Der sich da Niemand macht gleichen
In zwain Kunigreichen
An Schon (Schönheit) stb. U. o. 91. l.

²⁾ »Nos Stephanus stb. Interposito etiam consimili promittimus sacramento, quod si in subsidium Michaelis Ducis, charissimi fratris nostri exercitum aliquem mittere nos contingat; non mittemus per terram carissimi patris nostri stb. Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. k. 3. r. 76. l.

már első királyaink alatt is szoros viszonyban voltak hazánkkal, definitív rendezésüket mégis ezen országok csak a XIII. század közepe óta, és pedig nem egyszerre, hanem más és más időben, s az esetlegesen fönforgott körülményekhez képest nyerték, úgy hogy e tekintetben rendezésöknek több phasisán is mentek keresztül. Ezen phasisokhoz tartoztak névszerint a Macsó vidékének (szerbül Macsua) szervezésében történt több változások, mely vidék Werbőczy koráig,¹⁾ tehát a XVI. század kezdeteig mint külön bánság állott fenn, keletkezésének idején azonban — mely Rosztizlaw személyével szoros kapcsolatban volt — nagyobb tekintélyvel bírt.

Macsó vidékének geographiai fekvését alaposan először Timon Samu tanulmányozta,²⁾ kinek adatait Engel fejtette ki határozottabban.³⁾ Jelenleg is még ezen tanulmányoknak eredményeit fogadjuk el.⁴⁾ Ezek szerint pedig Macsó vidéke a Száva-Drinaköztől kelet felé a Morava torkolatáig terjeszkedett, s a mai Szerbia északi vidékeit foglalta magában. Birtokosa előtt tehát nyitva állt egyfelől Bosznia, másfelől Bulgária. Rosztizlaw ezen vidéket, mint önálló vidéket már 1254-ben bírta;⁵⁾ és így tartotta meg azt élete végeig. Halála után özvegyét IV. Orbán pápa »Ducissa Galiciae, de Bosna et de Macsó domina«-nak czimezi⁶⁾; — a miből egyszersmind kitűnik az is, hogy Rosztizlaw Boszniát, vagy annak legalább egy részét szintén Macsóhoz annectálta; azt pedig hogy Bulgáriát hasonlóképen uralma alá kerítette, azonnal látni fogjuk. Azonban kétely forog fenn az iránt, hogy a Kunegun-

¹⁾ Hk. I. : 94. cz. 2. §.

²⁾ Imago novae Hungariae IV. fejezet.

³⁾ Geschichte von Serwien und Bosnien. Hala, 1801. 227. l.

⁴⁾ Korbuly Imre. A báni méltóság. Pest, 1868. 192. sk. II.

⁵⁾ A szent János rendjének a Szörénységet tárgyazó 1247-ki privilegiumán Rosztizlaw a befejezésben még »Ratislaus illustris Dux Galiciae et Banus totius Slavoniae«-nek czimeztetik. (Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. I. r. 454. l.) Csak IV. Bélának a pillisi apátság jogosítványait megerősítő 1254-ki privilegiumának befejezésében »Ratislaus Dux Galiciae et Dominus de Machou«-nak neveztetik (Fejér id. m. IV. köt. 2. r. 218. lap).

⁶⁾ Fejér id. m. IV. köt. 3. r. 230., 236. II. — Theiner Vetera Monumenta Histor. Hungariam 8. ill. 273. l.

da cseh királynénak 1262. július 15-én, tehát még atyja életében, a Prága feletti Wisschrádi egyház számára kiadott okmányában a tanúk közt első helyen említett »venerabilis mater nostra Anna de Galatia, de Machou et de Rodna«¹⁾ czimjére nézve mit kell »Rodna« alatt érteni? — Az Erdélyben Beszterce közelében fekvő Rodnát, mely a tatárjá is előtt virágzó bányaváros volt, csak azon esetben vehetnők combinációba, ha fel lehetne tennünk, hogy Béla király az ottani bányászat gondviselését vejére Rosztizlavra bízta.

4. Hogy Rosztizlaw Bolgárország ügyeire is nevezetes befolyást gyakorolt, az az ottani viszonyok alakulásának mintegy természetzerű következése volt.

Az *Aszjanidák*, azaz a második bolgár állam alapítói közül *Aszján János* neje Mária által IV. Béla királynak sógora volt, s a magyar király tekintélyét olyannyira respectálta, hogy IV. Béla 1238-ban róla IX. Gergely pápához ezt írhatta: — — *nostris jussionibus sic in omnibus est subiectus, ut non tam amicus, quam subditus videatur.*»²⁾ Ennek folytán tehát a magyar királynak sem ellene, sem fia Kálmán (1241-1245.) ellen panasza nem volt. Azonban fordulat állt be Kálmánnak halála után.

Bulgária ezen időben s főképen Vatatzes császárnak halála után, belső viszályok színhelyévé lévén, Aszján Mihály Kálmánnak mostohaöccsége és utóda uralmát az által remélte biztosíthatni, ha a mi Rosztizlawunk leányát nőül nyeri. Ez mindazonáltal csak azt eredményezte, hogy — miután Mihály 1258-ban megöletett — Rosztizlaw Bulgariában interveniált, s 1259-ben számos ellensége ellenében annak uralmát is magához ragadta. Ezen események következtében vevén fel a *bolgár czár czimét*,³⁾ ipját II. Otakár cseh király ellen ekként segíthette bolgár csapatokkal is.

¹⁾ Emler József, Regestá dipl. et epist. Bohemiae et Moraviae, II. köt. 1882. 147. l.

²⁾ Fejér id. m. IV. köt. I. r. 112. l.

³⁾ »Nos Razlaus Dux Galaciae ac Imperator Bulgarorum.« A gróf Zichy család okmánytára. I. köt. 3. l.

III.

Rosztizlawnak főjelentősége Magyarország történetében azonban az volt, hogy az 1241. és 1242-ki nagy tatárjárás után, mikor az ország legnagyobb része egészen elpusztult s IV. Béla királynak az ország új rendezéséről kellett gondoskodni, ezen nagy munkában *Rosztizlaw neki tanácsadója és hű segéde volt.* Hazánk 1243—1263-ki időszaka ennek félreismerhetetlen bizonyosságát nyújtja. »Béla — úgy mond *Szalay László*¹⁾ — nagyoblnak mutatkozott az ország visszaállításában, mint oltalmában. Gabonát és marhát a szomszéd tartományokból szállított az országba, hogy szokott foglalatosságai után láthasson s megélhessen a nép. Az éhenhalóknak nem parancsolhatott; azok, kiket visszaadott az életnek, egész készséggel magokra vették a törvény jármát. S a rend kíséretében jólét és vagyonság kicsiráztak ismét. Külföldről gyarmatosokat szállított az országba, a puszták és vadonok megnépesítésére. A hazafiak birtokcímeinek megállapítására tartományi és megyei gyűlésekben közvizsgálatot tartatván, az elfoglalt jószágokat tulajdonosaiknak visszaadatta; azokat melyeknek birtokosai a vész után húzamosabb ideig nem jelentkeztek, másoknak adományozta, oly czimvel azonban, mely a netalán még életben lévő ősi birtokosok jogait biztosítsa. A várnépeket országszerte lajstromba szedette; s a várföldek határait gondosan kijölelte, hogy a koronának jogköre folytonos nyilvánosságban tartassék, s a várjobbágyok szabadságai és kötelességei új alapot nyerjenek. Az országnak gyászosan nyilatkozott ellenállási gyöngeségét az erősségek gyér számának is tulajdonítván, a magánszemélyeket várak építésére felszabadította, s a vállalkozókat földek adományozásával támogatta. A városok hűségét tapasztalván, s az ország anyagi tőkét kézművek és kereskedés által növelni akarván, a már létezett polgárközségek jogait megerősítette és kiterjesztette, s más községeket kifogván a várgróf a megye hatalma alól s amazokéhoz hasonló szabadítékokkal ruházván fel, a polgári rend közjogi önállását előkészítette.« Azonkívül

¹⁾ Magyarország története, II. köt. Lipse, 1852. 53. l.

pedig a földművelő nép sorsát is javítani igyekezett, s a szolgálót lehetőleg szűk korlátok közé szorította.

Kütfőink hiányos tudósításainál fogva Rosztizlaw közreműködését az ország ezen nagyszerű restaurációjában nem vagyunk ugyan képesek részletesen meghatározni. Tény azonban, hogy mikor IV. Béla király rendelkezéseiről van szó, Rosztizlaw személyével ismételve találkozunk. A király nem csak jelentéseire és indítványaira hivatkozik többször,¹⁾ hanem tanácsára is nagy súlyt fektet. Szóval azt látjuk, hogy valaminthet neje Anna Béla királynak kedvenc gyermeke volt: úgy Béla kezdetben különös rokonszenvvel nem viseltetett ugyan Rosztizlaw iránt; miután azonban eszélyét és hű ragaszkodását minden alkalommal tapasztalta — őt is folyton folyva »*carissimus gener noster*«-nek nevezte, s feltétlen bizalmában részesítette.

A mint azonban már fentebb említettem, fő jelentősége Magyarországon azért leginkább Macsó vidékén és a bolgár viszonyokban mutatkozott.

Macsó IV. Béla, veje iránti jó indulatból, s azért hogy őt Galicia elvesztéséért kármentesítse, egy magában álló vidékké alakította. Rosztizlaw ezt nem mint bán bírta, hanem uralkodói hatalmat gyakorolt arra nézve és okmányilag »*Dominus de Machou*«-nak is czimeztetett; mit magyarra »úr«-ral vagy »vezér«-rel lehetne jelezni. S tudjuk hogy az »úr« szó ezen értelemben mind nyugati,²⁾ mind keleti³⁾ írónál csakugyan említetik. S ezzel egybehangzólag Rosztizlawot Akropolita György byzanci író »orosz« azaz orosz származásu

¹⁾ P. o. Fejér id. m. IV. köt. 2. r. 214. l. — Hazai Okmánytár. VI. köt. 98. l.; hol azonban »Bozyslaus« helyett »Ratyslaus«-t kell olvasni.

²⁾ A magyarok X. századi történetére vonatkozólag német krónikások »Assur« »Sur« »Sura« névű magyar vezéreket említenek; mi nem tulajdon név, hanem az »úr« szóra vezetendő vissza.

³⁾ P. o. Cinnamus János és Nicetas Choniata, Comnenus Mánuel császárnak háborúját III. István magyar királylyal beszélvén el, azt adják elő, hogy a császár II. Lászlót a magyar trónra emelte, s melléje testvérét Istvánt azon méltóságba iktatta, melyet a magyarok »úr«-nak (τῆς Οὐροῦ ἀρχιερωσῶν) neveznek. (Cinnamus bonni kiad. Bonn, 1836. 203. l.; — Nicetas Choniata u. o. 1835. 165. l.)

»úr«-nak nevezi (Ὁὐρος Οὐρος),⁴⁾ s mi az említett 1254-ki okmányban foglalt »*Dominus de Machou*«-nak felel meg, s »vezér«-re vagy »herceg«-re volna fordítható.

De figyelmet érdemel itt a csaknem egykorú *Hornecki Ottokárnak* tudósítása is, mely szerint Rosztizlaw 1260-ban IV. Béla és II. Otakár közti béketárgyalásokban, mint Macsó ura, királyi minőségben vett részt, s e tekintetben a szerb és a galicziai királyokkal ugyanazon állással birt.⁵⁾

S így maradt Macsó Rosztizlaw közvetlen örökösei alatt is, kik közül névszerint Béla, Rosztizlaw fia, az V. István és II. Otakár közti békekötésben 1271-ben mint *Macsó és Bosznia hercege* vett részt;⁶⁾ s úgy szintén Erzsébet királyné, IV. László királynak neje, magát még 1284-ben »*Ducissa de Machov et de Bosna*«-nak czimezte.⁴⁾ Ekkor azonban a macsó bírók sorozata Aegidiussal kezdődik.

Bulgáriát illetőleg főképen az veendő tekintetbe, hogy Rosztizlaw magát okmányilag Bulgária czárjának írta,⁷⁾ s bolgár katonaság élén ezen minőségben tett IV. Béla királynak a cseh ellen hadi szolgálatokat.

Ezen alkalommal azt sem hagyhatjuk tekinteten kívül, hogy Palacky Ferencz azon oknál fogva tagadja meg Rosztizlawnak szereplését Bulgáriában, mivel Akropolita Györgynek azon tudósítása, mely szerint »Roszosz Urosz« Bulgáriában interveniált és ott a főbatalmat magához ragadta volna, állítólag nem Rosztizlawra, hanem Uros István szerb királyra

¹⁾ Bonni kiadás 1836. 134., 162. l.

²⁾ — — — Der König von Rassen (Russen = Galiczia)

Und der König von Matschaw,

Und der König von Sirvey,

Wisst daz die drey

Durch Recht daz nicht versmahent

Daz sy je Chron anphahent

Von der Vnger Herren.« stb. (Pez Jeromos, Script. rer.

Austr. III. köt. 81. l.)

³⁾ »Item praedictae ordinatione et paci inclusi volumus — — Be-lam Ducem de Machou et de Bozna« stb. Theiner Vetera Monumenta Hung. I. köt. 303.

⁴⁾ Timon, Imago novae Hungariae. IV. fej.

⁵⁾ Gr. Zichy család okmánytára. I. köt. 3. l.

vonatkoznék.¹⁾ S Palackynak ezen nézetét Jirecssek Konstantin József és Golubinski is elfogadták.²⁾ Én már fentebb ezen kitévelt »orosz-magyar úrnak« olvastam, s ezen elnevezést nem Uros István szerb királynak, hanem Rosztizlaw Macsó urának tulajdonítom.

Palauzow C. H. orosz történetirő sem fogadja Palacky nézetét el;³⁾ én pedig azt szintén visszautasítom a következő oknál fogva:

1. Arra, hogy oly fontos történeti tény, mint a milyen Rosztizlaw bolgár intervenciója volt, tagadhassunk, egy személy tulajdonnévének határozatlan írását elégségesnek nem tartom; hanem ehhez nézetem szerint mindenesetre kútfőileg és hitelesen bizonyított adatok támogatására is volna szükség; s itt annyival inkább, mert Rosztizlaw bolgár intervenciója a bizonyított történeti adatokkal teljes összhangzásban van.

2. Szorosan véve a személyek tulajdonneveiben sincs határozatlanság. Mert Uros István orosz-magyar úrnak nem nevezhető; a byzanci írók pedig »Roszosz Urosz«-nak nem is nevezik soha, hanem mindig »Uresis«-nek (Ούρησις).

3. Akropolita Györgynek azon határozott tudósítása, mely szerint »Roszosz Urosz« a magyar királynak veje volt,⁴⁾ Uros István szerb királyra semmiképen nem alkalmazható, kinek Ilona nevű neje nyugati származású volt ugyan, de a magyar királynak leánya semmi esetre nem volt.

4. Rosztizlawot nemcsak Cornides tartja bolgár eredetűnek, hanem számos más régibb és újabb író is. — P. o. Neplach,⁵⁾ Pulkava⁶⁾ stb., kik, midőn Kunegunda cseh királynéről szólnak, ezt Rostyslaus vagy Hostislaus bolgár

¹⁾ Rosztizlaw című értekezésében.

²⁾ Jirecssek Konst. Józsa., Geschichte der Bulgaren. Prága, 1876. 266. és 270. ll.

³⁾ »Rosztizlaw Macsevski« című értekezésében a közoktatási orosz minisztérium »journal«-jának LXXI. kötetében.

⁴⁾ Bonni kiadás. 1836. 134. l.

⁵⁾ »Filiam Rostyslai Ducis Bulgarorum« Peznél id. m. II. kötet. 1033. l. — Dobner Monumenta historica Boemiae. VII. k. 113. l.

⁶⁾ »Cunegundem filiam Hostislai Ducis Bulgarorum, neptem Be-lae Regis Ungarorum« Dobnernél id. m. III. köt. 231. l.

herceg leányának jelzik. Úgy szintén Dlugos János Griffinát, fekete Lessek krakkói herceg nejét, bolgár eredetűnek mondja.¹⁾

5. Rosztizlaw maga magát is bolgár czárnak czimezte.²⁾

Ezeknél fogva Rosztizlaw szereplését Magyarországhban annál fontosabbnak tartom, mert hazánk főhatalmát Bulgária felett különös erélyvel tartotta fenn.

IV.

Rosztizlaw családjában szent Istvánnak és szent Vladimírnak vére egyesült; s a mint mi hűségét és buzgó ragaszkodását új hazájához örömmel constatáljuk, úgy az orosz kútfőkben Rurik családjából való származásának emléke tartatik fenn.³⁾ Különbösen Rosztizlaw ivadékaik csak a cseh történetben emelkedtek nagyobb jelentőségre.

Nejétől, Annától IV. Béla király leányától öt gyermeke volt, két fia és három leánya. Szóba hoztuk már fentebb, hogy V. István király Rosztizlawnak hátramaradt családjához ellenséges indulattal viseltetett. S ez szolgált alkalmúl, hogy IV. Orbán pápa már 1264-ban magát arra érezte indítva, hogy Istvánt intse, miképen az özvegyet és árvákat jogaikban,

¹⁾ »Matrona Bulgariae orta« Historiae Polonicae libri XII. Lápese, 1711. VII. könyv, 858. l.

²⁾ »Imperator Bulgarorum« A gr. Zichy család okmánytára. I. k. 3. l.

³⁾ Az orosz nemzeti történelmi hagyományt, a fejedelmek nemzedéki lajstromával együtt az ú. n. »szepennája kniga« akarta egybefoglalni, melyet Kiprián szerb eredetű moszkvai metropolita (megh. 1406.) készített, és Makariusz szintén moszkvai metropolita a XVI. században rendezettebb formába hozott. (Kiadta Müller Gellért Frigyes két kötetben Moszkauban 1775.) Azonban sem ezen, az oroszoknál egykor nagy tekintetben állt compilációban, sem az ú. n. »rodoszlovnyje knigi« vagyis nemzedéki könyvekben Rosztizlaw fel nem említették. Mióta azonban Karamsin az orosz történelmet tudományos basisra vezette vissza, Rosztizlaw orosz fejedelmi származása is kellőleg már fel van világosítva. Az erre vonatkozó kutatások alapján Zubrzički Dénes galicziai történetében egy átdolgozott »stepennája kniga« kivonatos nemzedéki lajstromot tábelláris formában közöl, hol úgy Rosztizlawra, valamint két fiára, Mihályra és Bélára találunk. (Isztoria drevnjago galicsko-ruszkago knja-m. T. AKAD. ÉRTER. A TÖRT. TUD. KÖRÉBŐL. XIII. K. 8. sz. 2

ne háborítsa.¹⁾ S nem csekélyebb érdekű IV. Bélának egy, halála előtt (1270. ápril havában) II. Otakár cseh királyhoz intézett levele, melyben őt arra kéri, hogy halála után Rosztizlaw özvegyét, gyermekeit és híveit pártfogolja, s nekik szükség esetében menhelyet nyújtson.²⁾

S csakugyan az özvegy IV. Béla király halála után vejéhez II. Otakárhoz menekült, kinek udvaránál ezentúl élt. Halálának ideje és közelebbi körülményei ismeretlenek: de tudva van, hogy V. István, és kezdetben IV. László alatt is mily keserves differentiái voltak Magyarországnak a cseh királylyal.

A mi Rosztizlaw gyermekeinek sorsát illeti, a fiúk nagyatyáik után, az idősebb, atyai nagyatyja után Mihálynak, az ifjabb, anyai nagyatyja után Bélának neveztetett.

Mihály 1270. előtt — mint láttuk — többször említetik Magyarország történelmében, ezen év után azonban eltűnt. Vannak mindazonáltal, kik őt Mytzes bolgár királylyal (1260. után) azonosítják;³⁾ mi ha így volna, további sorsára nézve Bulgária történetében kellene felvilágosítást keresni, hol Mytzes személyére nézve sok kétely van.⁴⁾

Rosztizlaw másik fia *Béla* mint atyja örököse Macsót és Boszniát bírta, s láttuk fentebb, hogy mint ilyen az 1271-ben

zsíszta. I. köt. Lemberg, 1852. a nemzedéki táblán a XII. szepeten vagyis lépcsőfokon 296. sz. a. és a XIII. szepeten a 344. és 345. sz. a.

¹⁾ Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 3. r. 210., 236. ll. — Theiner Vet. Monum. Hist. Hung. S. illustrantia. I. köt. 273., 276. ll.

²⁾ IV. Béla II. Ottokárt »fili dulcissime« (»édes fiam«) elnevezéssel kéri, hogy »nostram consortem carissimam, Reginam Ungariae, et filiam dulcissimam (édes leányunkat), matrem vestram dilectissimam, ac omnes nostros barones, qui fuerint perseverantes in fidelitate, cum ad vos refugium habuerint, amplexu paterno recipiatis, consilium et auxilium oportuno tempore eisdem impendentes, cum ad vestra confinia post nostrum decessum contigerit eosdem devenire stb.« Palacky, Über Formelbücher. I. köt. 268. l.

³⁾ P. o. Scharbergi Bedeus József, Historisch-genealogisch-geographischer Atlas zur Übersicht der Geschichte des ungarischen Reichs. Nagy-Szeben, 1851., a IV. táblán.

⁴⁾ V. ö. Engel J. K., Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. I. köt. Hála, 1791. 420. sk. ll.; — Jireček Konstantin Jos., Geschichte der Bulgaren. Prága, 1876. 270. l.

V. István és II. Otakár közti békekötésben befoglaltatott. V. István király halála után azonban a magyar-cseh differentiák áldozata lett. Mert az ez alatt Csehországba szökött de IV. László országlása kezdetén visszatért és kegyelmesen fogadott Német-Ujvári (Güssingi) gróf Henrikkel a cseh ügyről versengvén, ettől a Buda melletti Margitszigeten 1272-ben öletett meg.¹⁾

A leányok közül a legnevezetesebb *Kunegunda* volt, II. Otakár cseh király neje, kiknek fia II. Venczel a cseh királyok közt a legelőkelőbbeknek egyike. Kunegundáról és életviszonyairól egy utána hátramaradt és a bécsi császári udvari könyvtárban őrzött formuláris könyv több érdekes felvilágosítást nyújt.²⁾ II. Otakár halála után (1278) Habsburgi Rudolfal nemesak kibékült, hanem evvel egyezményt is kötött, melynek értelmében a Habsburgi s a cseh királyi Přemizli házak, gyermekeik kettős házassága által, szorosabban kapcsolattak össze. Az így II. Venczel és Guta Habsburgi Rudolf leánya közt kötött házasságból III. Venczel származott, ki néhány évig a magyar koronát is viselte, és kinek kimultával 1306. a Přemizlida család kihalt. Kunegunda pedig Otakár halála után újból férjhez ment egy cseh főúrhoz, Rosenbergi Zavishoz, ki ez által nagy befolyást nyert a cseh ügyekre. Kunegunda 1285. szeptember 9-én meghalt.

Különben Rosztizlawnak *Gryffina* nevű leánya is volt, fekete Leszek (Leszek Czarny) Krakó és Sandomir fejedelmének

¹⁾ »Post mortem Stephani Regis quidam Comes Henricus de Guzing, qui de Vngaria eiectus fuerat; et receptus a Rege Bohemiae, in Hungariam est reversus, et reconciliatus domino Ladislao tunc in Regem solemniter coronato. Accidit autem, ut cum domino Bela, Duce de Marsawe (Macsó) avunculo Regis praedicti et consobrino Regis Bohemiae, Comes idem in verba contumeliosa prorumpens, occasione praesumptae proditionis contra supradictum dominum Ladislaum ipsum Ducem Belam in insula apud Budam miserabili nece prosterneret« stb. Annales Alta-henses. V. ö. Katona István, Historia Crit. Regum Hung. St. Arpad. VI. köt. Buda, 1782. 626. l.

²⁾ Részben kiadva Meinert J. G. (bécsi Jahrbücher der Literatur. XXII. köt. 1823. Anzbl. 43—51. ll.) és sokkal teljesebben Palacky Ferencz által: Über Formelbücher, két kötet. Prága, 1842. I. köt. 225. stb. és 236. sk. ll.

neje, Lengyelország történetében fontos szerepet játszott; leginkább férjének hátrahagyott gyermek nélküli halála után (megh. 1288. szeptember 30.). Mert kiválóan nagynénje Gryfina igyekezeteinek köszöné II. Venczel cseh király, hogy Lengyelország koronáját megnyerte.¹⁾

Ezeken kívül Rosztizlaw harmadik leánya, kinek nevét nem tudjuk, mint Aszjan Mihály bolgár czárnak neje, Bulgaria történetében szerepelt.

Említették még egy negyedik Szabina nevű leánya is, mint Mojs nádornak neje, de ez bizonytalan.

Látjuk tehát, hogy Rosztizlaw családja nemcsak Magyarországon, hanem Cseh- és Lengyelországokban és Bulgáriában is nem csekély jelentőséggel bírt; hogy azonban férfi ágon már első, és női ágon második ízben halt ki.

¹⁾ «Ducissa Griphina, Lestkonis nigri Cracoviensis, Sandomiriensis et Siradiensis Ducis relicta ad Venceslaum Bohemiae Ducem (Regem) nepotem suum ex sorore Cunegunda genitum, nuntios mittit, donans illi donatione perpetua, ex auctoritate, quam in se per Lestkonem nigrum, maritum olim suum, litteris etiam publicis attestantibus astruebat transfusam, Cracoviensem et Sandomiriensem Ducatus» stb. Dlugosz János, *Historiae Polonicae libri XII.* Lépese, 1711. I. b. VII. 858. l. — V. ö. Naruszewicz Adam, *Historya Narodu Polskiego*, VIII. köt. Lépese, 1836. 39. sk. II. — Roepell Richard, *Geschichte Polens*. I. köt. Hamburg, 1840. 546. sk. II. — Palacky Ferencz, *Geschichte von Böhmen*, II. köt. I. r. Prága, 1839. 380. sk. II.

A SZÉKELYEK

SZÁRMAZÁSÁRÓL ÉS INTÉZMÉNYEIRŐL

ORBÁN BALÁZS

LEV. TAGTÓL.

(SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.)

(Olvastatott a M. Tud. Akad. II. osztályának 1888. márcz. 5-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1888.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.